

From time to time I entertained the hope that my writings would bear practical fruit and show the way for policy. I have always looked for evidence of a change in ideology.

МІЗЕС: ПОВЕРНЕННЯ ГЕНІЯ

Людвіг фон Мізес та переосмислення значення АЕШ для благополучного світу. Чому вчення Мізеса — праксеологія, економічні цикли та закони ринкової економіки не стали мейнстримом? Імплементация ідей Мізеса як шанс на економічне відновлення України

27 Вересня 2025 | Австрійська економічна школа | Економічна свобода | Економічна історія

АВТОРИ: ТЕТЯНА СТРОЙКО, ДМИТРО ДУШЕЙКО

Зірка Людвіга фон Мізеса засяяла яскравіше на небосхилі української економічної науки останніми роками. І причина цьому — у спробах пошуку альтернативних шляхів виходу із нескінченних економічних криз, спричинених отрутою державного інтервенціонізму. Ми спостерігаємо повільне входження в академічну площину осмислення його інтелектуальної спадщини. Лише зараз здобутки Австрійської економічної школи відкриваються для української та світової академічної та експертної спільноти, і цей процес вже складно ігнорувати.

Ігнорування наукової спадщини Мізеса є неприйнятним, адже його ідеї Австрійської економічної школи протистоять кризовій мейнстримній економіці, а сам він — уродженець Львова, що зобов'язує нас вивчати й розвивати його доробок.

Волею долі Мізес став безпосереднім свідком й учасником найбуремніших подій ХХ століття, осмислення яких й сформувало його погляди на природу свободи, держави та економіки. Для інтелектуала єврейського походження, який мешкав у Відні в добу піднесення німецького націонал-соціалізму, нацизм, фашизм та комунізм були не абстракціями, а абсолютно реальною загрозою життю.

Він був «ненависний» для соціалістів, розглядався як «класовий ворог» комуністами, і зневажався як «расова погань» нацистами. Цей унікальний досвід перетворив його академічні висновки на особисте свідчення про небезпеку ірраціональних систем і тому його науковий доробок перестає бути просто теоретичними трактатами й стає потужним аргументом, що ґрунтується на особистому усвідомленні деструктивності авторитаризму.

Життєвий шлях непересічної особистості. Мізес та Україна

Людвіг фон Мізес народився 29 вересня 1881 року в заможній єврейській родині у м. Львів (тоді у складі Австро-Угорської імперії – Лемберг), він з дитинства був оточений атмосферою інтелектуальної культури та підприємницького духу, характерних для багатонаціонального середовища Галичини. Його рідний дім на вулиці Ягеллонській (тепер – Володимира Гнатюка) стояв у серці Львова – міста, що завжди було відкритим до європейських ідей та культурних впливів.

Його батьки були забезпеченими, добре освіченими людьми. Уже в 12 років Мізес демонстрував видатні здібності до мов, вільно володіючи німецькою, російською, польською та французькою, а також читаючи латиною та розуміючи українську. Його молодший брат, Ріхард фон Мізес, став відомим математиком і членом **Віденського гуртка**.

Близько 1887 року родина переїхала до Відня, де Мізес здобув середню освіту в Академічній гімназії, а потім вступив до Віденського університету. Там він вивчав право та суспільні науки, маючи намір зробити кар'єру державного службовця. Його інтелектуальний шлях змінився після прочитання книги **Карла Менгера «Принципи економічної науки»**, яка, за його власним визнанням, «зробила з нього економіста». У 1906 році Мізес здобув ступінь доктора права.

І перше повернення Людвіга фон Мізеса в Україну сталося через десять років. В 1902 р. вийшла друком його перша книжка “Розвиток пансько-селянських відносин в Галичині (1772 – 1848)”. Іван Франко видав рецензію для книги в Записках наукового товариства ім. Шевченка. Можна констатувати, що І. Франко, позитивно оцінивши працю молодого дослідника, увів ім'я Мізеса в “український науковий простір”.

З початком Першої світової війни Мізес служив артилерійським офіцером на східному фронті у Галичині, а згодом — економістом у Військовому департаменті. Після війни він допоміг новій австрійській республіці уникнути комуністичної революції та загрози гіперінфляції на початку 1920-х років.¹

Але його реальна професійна кар'єра у Відні була багатогранною. З 1912 року він викладав в Університеті Відня як Privatdozent — неоплачувана посада, яка, однак, дозволила йому проводити власні семінари. З 1913 по 1938 рік він був професором університету, де став наставником майбутнього нобелівського лауреата з економіки **Фрідріха Хайєка**. Одночасно він обіймав посаду головного економіста Австрійської торгової палати та був економічним радником кількох урядів, включаючи уряд канцлера Енгельберта Дольфуса.

У 1918 році Людвіг фон Мізес востаннє приїздить до України, де брав участь у фінансовій місії Австро-Угорщини до Української Держави гетьмана Павла Скоропадського. Йорг Гвідо Гюльсманн у своїй книзі “Останній лицар лібералізму” зазначає, що Мізеса відрядили до Одеси та Києва з метою підготовки доповідей про українську валюту й створення центрального банку. Тому він прибув до Одеси 7 вересня 1918 року й виконував роль фінансового радника у цих питаннях за часів уряду гетьмана Скоропадського до його падіння.²

У 1934 році, на тлі зростання націонал-соціалізму в Європі, Мізес покинув Австрію і переїхав до Женеви, де в 1940 року працював професором у Вищому інституті міжнародних досліджень. У 1940 році він разом із дружиною Маргіт емігрував до США за грантом від Фонду Рокфеллера. У Нью-Йорку він знайшов фінансову підтримку та з 1945 року обійняв посаду запрошеного професора в Нью-Йоркському університеті, де викладав до виходу на пенсію в 1969 році.

Еміграція до Сполучених Штатів у 1940 році перемістила Мізеса в інше інтелектуальне середовище, де домінувало кейнсіанство. У США, на відміну від Відня, де він був визнаним лідером школи, він опинився в становищі «аутсайдера», чиї ідеї, засновані на принципах **laissez-faire** та “a priori” методології, були не в моді. Таке відчуження з боку мейнстримної академічної спільноти, ймовірно, зміцнило його переконання та позначилося на тоні його пізніх робіт. Деякі аналітики вказують на помітну різницю між «спокійно аргументованим» стилем його ранніх праць, як-от **«Теорія грошей та кредиту»**, та більш «войовничим» характером пізніших публікацій, що може відображати його боротьбу за збереження та просування своїх ідей у ворожому інтелектуальному кліматі.

Протягом свого життя Мізес здобув численні нагороди, включаючи почесні докторські ступені та визнання від Американської економічної асоціації.

Він пішов з життя 10 жовтня 1973 року в Нью-Йорку, не отримавши визнання в мейнстримному професійному середовищі. Але сучасний світ, переживаючи кризу за кризою щоразу повертається до доробку Мізеса. Його книги представлені в рейтингах Amazon - Людська діяльність; Теорія грошей та кредиту; Всемогутній уряд; Соціалізм, переживаючи нову хвилю інтересу як серед дослідників, так і серед всіх хто цінує вільний ринок та економічну свободу. Статті про нього друкує **Forbes, Bloomberg**, відомий німецький економіст **Йорг Гвідо Гюльсманн** написав книгу — біографію “Останній лицар лібералізму”, аналітичні центри імені Мізеса активно функціонують в різних країнах світу.

У 2011 році у Львові, в будинку № 13 по вул. Гнатюка, де народився Людвіг фон Мізес, було встановлено меморіальну дошку. Зроблено це було за кошти, які через інтернет зібрала українська та європейська спільноти. На жаль, на батьківщині великого економіста досі немає музею Л. фон Мізеса.

¹ Мізес Людвіг фон. Бюрократія / Людвіг фон Мізес ; пер. Микола З. Бунік ; відп. за вип. Н. З. Онисько. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2021

² Hülsmann, J. G. (2007). Mises: The last knight of liberalism. Auburn, AL: Ludwig von Mises Institute

Унікальність вчення Людвіга фон Мізеса

В чому унікальність цієї непересічної людини? Чому проходячи через економічний крах світ знову повертається до його інтелектуальної спадщини?

Людвіг фон Мізес зумів побудувати цілісну систему мислення про економіку та суспільство, яка виходить за межі окремих теорій чи політичних програм. Праксеологія, наука про людську діяльність, стала фундаментом для розуміння економіки як процесу, що ґрунтується не на абстрактних рівняннях, а на виборі й мотивації індивіда.

Він послідовно показав, що знання про те, як координувати ресурси, розпорошені між мільйонами індивідів і доступні лише через механізм вільних цін. Саме тому **жодне централізоване планування не здатне замінити ринок**. Його спадок унікальний ще й тим, що він не шукав компромісів: у час, коли більшість економістів коригували свої погляди під політичні вимоги, Мізес залишався вірним логіці свободи, приватної власності та індивідуальної відповідальності.

Завдяки цьому він залишив не просто набір теорій, а цілісну філософію економічної свободи, яка й сьогодні звучить як альтернатива мейнстриму та як виклик для суспільств, що шукають шляхів економічної трансформації.

Представляємо вам найбільш вагомні здобутки Людвіга фон Мізеса в економічній науці.

Теорія грошей та кредиту і теорема регресії

У своїй першій великій праці **«Теорія грошей та кредиту»** (1912) Людвіг фон Мізес **інтегрував теорію грошей у загальну теорію вартості Австрійської школи**. До цього гроші часто розглядалися економістами окремо від інших товарів. Мізес показав, що вартість грошей, як і будь-яких інших благ, ґрунтується на їхній граничній корисності. Він стверджував, що люди прагнуть мати гроші не заради них самих, а через їхню корисність як засобу обміну, що дозволяє придбати інші товари.

Щоб пояснити, яким чином гроші набувають своєї початкової обмінної вартості, Мізес сформулював **теорему регресії**, яка стверджує, що сьогоднішня купівельна спроможність грошей залежить від їхньої минулої вартості, тобто ґрунтується на вартості попереднього періоду. Цей логічний ланцюжок веде до походження грошей як товару, який раніше мав цінність сам по собі, що й забезпечило його початкову обмінну вартість.

Цим аналізом Людвіг фон Мізес поєднав мікро- та макроекономічні сфери, пояснивши макроекономічне явище (загальну купівельну спроможність грошей) через мікроекономічні механізми (суб'єктивні оцінки та дії окремих індивідів).

Цей аналіз походження грошей, який був розвитком суб'єктивістських ідей Карла Менгера став основою для подальшої критики соціалістичного планування та розробки теорії економічних циклів, оскільки без товарних грошей і ринкових цін раціональний економічний розрахунок є неможливим.

Неспростовним доказом цієї теореми є використання золота в якості грошей, тому Мізес приділяв значну увагу золотому стандарту, наголошуючи, що

«...перевага золотого стандарту полягає в тому, що він робить визначення купівельної спроможності грошової одиниці незалежним від політики урядів і політичних партій...³» ¹

Чи можливий економічний розрахунок у соціалістичній економіці?

Мізес був послідовним критиком централізованої планової економіки та соціалістичного устрою. Він стверджував, що без приватного володіння засобами виробництва не може існувати ринок для цих засобів. Без ринку не можуть формуватися ринкові ціни на землю, сировину, напівфабрикати та інші виробничі ресурси. Без цін, які відображають відносну обмеженість (scarcity) ресурсів та суб'єктивні вподобання споживачів, неможливо визначити, який із технологічно можливих методів виробництва є найефективнішим. Це призводить до нераціонального розподілу ресурсів, бо планувальники, по суті, «блукають у темряві». Вони не можуть обчислити прибуток чи збиток, що є ключовим сигналом для ефективного виробництва. Мізес писав:

³ Людвіг фон Мізес. Теорія денег и кредита, Социум, 2024

«...Економічний розрахунок може відбуватися тільки за допомогою грошових цін, що встановлюються на ринку виробничих товарів у суспільстві, яке спирається на приватну власність на засоби виробництва...⁴» 1

В результаті провал майже всіх планових економік у 20-му столітті є потужним емпіричним доказом на користь аргументів Мізеса.

Що таке Праксеологія Людвіга фон Мізеса

Унікальним внеском Мізеса є розробка праксеології — формальної, загальної логіки людської дії.

Праксеологія ґрунтується на аксіомі, що людина діє цілеспрямовано, використовуючи обмежені засоби для досягнення своїх найбажаніших цілей. Щоб дія відбулася, індивід має відчувати дискомфорт, уявляти собі більш задовільний стан і вірити, що цілеспрямована поведінка може покращити його становище.

Праксеологія є a priori наукою, що означає, що її істини є самоочевидними та виводяться логічно з фундаментальної аксіоми дії, а не емпірично. Цей підхід різко контрастував з панівним у той час позитивізмом та емпіризмом, які намагалися наслідувати методи природничих наук, такі як математичне моделювання.

Розробка праксеології була викликом тогочасній економічній науці та суспільним наукам взагалі. Але і сьогодні це вчення викликає інтерес і критику одночасно. Людвіг фон Мізес наполягав, що економічні закони виводяться шляхом дедукції і є істинними за визначенням, як теореми в геометрії.

Австрійська теорія економічного циклу

Людвіг фон Мізес розробив **Австрійську теорію економічного циклу**, яка стверджує, що бізнес-цикли спричинені «неконтрольованою експансією банківського кредиту». За цією теорією, коли центральний банк чи комерційні банки штучно утримують процентні ставки нижче «природного» рівня, який відображає справжні часові переваги споживачів та їхню готовність заощаджувати, це в результаті спотворює бізнес-розрахунки.

Штучно низькі ставки сигналізують підприємцям, що існує більший обсяг заощаджень для інвестування, ніж є насправді. Це призводить до «неправильних інвестицій» (mal investment) у довгострокові виробничі проекти, які були б збитковими за нормальних умов. Ці проекти споживають ресурси, які могли б бути використані для виробництва споживчих товарів. Отже, виникає невідповідність між новоствореними виробничими потужностями та фактичним попитом споживачів, який не змінився.

Зрештою, споживчі витрати, які відповідають справжнім перевагам людей, протидіють кредитній експансії, що призводить до краху, під час якого нерентабельні проекти ліквідуються.

Мізес вважав кризи не катастрофою, а неминучим і необхідним процесом корекції, що ліквідує **malinvestment** і відновлює відповідність між структурою виробництва та споживчими перевагами.

Ця теорія не відповідала тогочасним уявленням про природу економічних криз і прямо суперечила кейнсіанським ідеям, які пояснюють безробіття та спади недостатнім попитом і пропонують державне втручання як рішення. На противагу цьому, Мізес вважав, що **втручання держави (інтервенціонізм) лише відтермінує та поглибить неминучу кризу.**

Чому ідеї Мізеса не стали мейнстримом в економіці?

Попри потужність ідей Людвіга фон Мізеса, вони досі не стали економічним мейнстримом. Причина проста: його безкомпромісність. Мізес наполягав на тому, що будь-яке державне втручання веде до викривлень і зрештою до кризи.

Для більшості урядів і академічних шкіл така позиція була надто радикальною, адже вона позбавляла державу «інструментів управління економікою», на які політики так люблять спиратися. Університети, залежні від державного фінансування, теж не поспішали поширювати вчення, яке підважує саму основу їхньої системи.

Крім того, мейнстримна економіка ХХ століття обрала інший шлях — кейнсіанство з його вірою у стимулюючу роль державних витрат і монетаризм з акцентом на управління грошовою масою. На їхньому фоні підходи Мізеса здавалися «ненауковим», бо вони будувалися не на складних математичних моделях, а на логіці людської дії. Багато колег критикували його праксеологію як надто абстрактну, відірвану від «емпіричних

⁴ Людвіг фон Мізес, *Соціалізм* [пер. Сергія Рачинського], WellBooks, 2024

даних», хоча на практиці саме його прогнози часто справджувалися точніше, ніж модельні розрахунки.

Інша причина критики полягає в тому, що ідеї Мізеса вимагають інтелектуальної чесності та сміливості. Визнати їх означає погодитися з тим, що державні чиновники не здатні «керувати економікою» краще за самих людей, а отже, втратити величезні обсяги влади та ресурсів. Не дивно, що для багатьох його вчення залишалося небажаним і навіть небезпечним.

Саме тому Мізеса часто відкидали як «догматика» або «ідеаліста». Але історія доводить, що його критика соціалізму, планової економіки та інфляційної політики була пророчою. І сьогодні, коли світ знову стикається з кризами, саме ті ідеї, які вчора здавалися маргінальними, набувають нового звучання.

Світ відсунув його вчення на периферію, але історія довела його правоту. Соціалізм, централізоване планування, інфляційна політика — усе, проти чого він застерігав, неодноразово приводило країни до кризи.

І саме тут виникає парадокс: у той час, як у багатьох розвинених державах ідеї Мізеса досі лишаються в тіні, для України вони можуть стати шансом. Ми переживаємо ситуацію, де половинчасті рішення більше не працюють. Класичні рецепти «стимулювання попиту» чи нескінченної підтримки дефіциту не дають результату.

УКРАЇНА СТОЇТЬ НА РОЗДОРІЖЖІ: АБО ЗАЛИШИТИСЯ У ПАСТЦІ БЮРОКРАТИЧНОГО КОНТРОЛЮ Й ЗОВНІШНЬОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ, АБО ЗРОБИТИ КРОК ДО СПРАВЖНЬОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СВОБОДИ. І САМЕ В ЦЬОМУ КОНТЕКСТІ ВЧЕННЯ МІЗЕСА ПЕРЕСТАЄ БУТИ «МАРГІНАЛЬНИМ» І СТАЄ ДОРОГОВКАЗОМ ДЛЯ ВІДРОДЖЕННЯ КРАЇНИ.

Вчення Мізеса як шлях до економічного відродження України

У своїх працях Людвіг фон Мізес послідовно доводив, що інфляція, контроль цін, протекціонізм і соціалістичні експерименти руйнують економіку зсередини. Українські реалії — війна, бюджетні дефіцити, олігархічні монополії, залежність від зовнішньої допомоги — лише підтверджують правильність його висновків. Там, де держава намагається управляти ринком, з'являються дефіцити, тіньові схеми й корупція. Там, де ринок вільний, відроджується підприємництво й народжується новий добробут.

Ключова ідея Мізеса полягає в тому, що економіка — це насамперед сфера людської діяльності. Лише тоді, коли люди можуть вільно обмінюватися, створювати й обирати, суспільство рухається вперед.

Для України це означає: потрібно повернути людям простір для підприємництва, прибрати надмірні регуляції, гарантувати непорушність приватної власності. Саме власність, за Мізесом, є фундаментом економічної свободи і тривалого розвитку. Не менш важливим є питання ціни: штучні обмеження і державні «стелі» завжди ведуть до розбалансування ринку. Вільна ціна, навпаки, є механізмом координації, який дозволяє швидко відновлювати економіку після кризи.

У сфері грошей Мізес наголошував: друк банкнот не створює багатства, він лише маскує проблеми й відкладає їх розв'язання. Україна не може дозволити собі нескінченну емісію.

Справжня монетарна стабільність — це передумова довіри до національної валюти й до держави загалом. Тому шлях до відродження лежить не через централізоване планування чи державні «стратегії розвитку», а через свободу вибору та відкриті ринки. Централізовані плани приречені на провал, бо знання про те, що і як виробляти, розпорошене серед мільйонів людей, і лише ринок здатен зібрати його воедино.

Застосування вчення Мізеса для України означає:

- радикальне спрощення податкової та регуляторної системи,
- створення справжнього захисту прав власності через судову й антикорупційну реформу,
- ринкову лібералізацію енергетики,
- відмову від дефіцитних дотаційних схем,
- жорстку бюджетну дисципліну.

Це також означає відкритість світові, не через «експортні стратегії» від чиновників, а через свободу міжнародної торгівлі, яка дозволяє українському бізнесу обирати партнерів і ринки без втручання зверху.

Людвіг фон Мізес писав:

L «...Державне втручання в економічне життя, яке називається «економічною політикою», не зробило нічого, крім руйнування економічного життя. Заборони і регламентації своєю загальною обструктивною тенденцією сприяли зростанню духу марнотратства...⁵» **L**

Відродження України стане можливим не тоді, коли державні структури намагатимуться розподіляти ресурси, а тоді, коли українці отримають справжню свободу діяти.

Ідеї Мізеса — свобода цін, приватна власність, ринок як джерело знання й координації — дають ясний і простий орієнтир: менше держави, більше простору для людей. У цьому й полягає справжній шанс економічного відновлення країни.

Всі аналітичні матеріали Міжнародного Інституту Свободи (ILI) на офіційному вебсайті www.ilibertyinstitute.org доступні для вільного вивчення, цитування та поширення з релевантним посиланням на джерело.

⁵ Людвіг фон Мізес. Соціалізм [пер. Сергія Рачинського], WellBooks, 2024